

Laboro Ergo Sum¹

İşçi Sınıfının Varoluşu Üzerine Akıntıya Karşı Birkaç Kelam ve Birkaç Gözlem

Serdal BAHÇE* Ahmet Haşim KÖSE**

Öz

Sosyal bilimler yazınında ve siyasal terminolojide toplumsal sınıf kavramı unutulmaya yüz tutmuş bir kavramdır. Bu unutulmuşluğun altında sol siyasi hattın yaşadığı bunalım ve akademik dünyada bu bunalımı da içeren dönüşüm vardır. Belirli bir çevre açısından kavramın kıymetsizleşmesinin altında işçi sınıfının kendinden beklenen tarihsel misyona görece uzaklığının da etkisi vardır. Ancak bu durum toplumsal sınıf kategorisinin işlevsizleştiğini göstermez, işçi sınıfının bir sınıf olarak yokluğuna da işaret etmez. Siyasi geri çekilmesi bir yana, Türkiye’de işçi sınıfı hem nitel hem de nicel olarak büyümektedir. Bu büyümeyi anlamlandırmak için sahip olduğumuz tek araç da toplumsal sınıf analizidir.

Anahtar Kelimeler: toplumsal sınıf, Türkiye, işçi sınıfı

Labor Ergo Sum: Against the Current, Some Remarks and Observations on the Existence of Working Class

Abstract

The concept of “social class” has inclined to be drifted into abyss in social sciences literature and political discourse. The basic factor lying beneath this drift into the abyss is the ontological crisis of the left and the repercussions of this crisis upon the academic realm. For some in the left, the apparent devaluation of the concept has been due to the distancing of the working class itself from its perceived historical mission. Nevertheless, this does not prove the uselessness of the concept, nor does it point to the withering away of the working class. Apart from its ongoing political retreat, the working class in Turkey has been expanding both qualitatively and quantitatively. This expansion can be assessed only with a social class-based analytical framework.

Keywords: social class, Turkey, working class

Giriş

Toplumsal olanın analizi görüldüğünden daha çetrefildir. Bunun asli nedeni hiç kuşkusuz toplumun parçalanmış bir bütünlük olmasıdır; bu parçalanmışlığın kendisi ise ne tek bir belirleyen tarafından belirlenmektedir, ne de tek bir boyuta

Makale Gönderim Tarihi: 31.05.2017 Makale Kabul Tarihi: 19.06.2017

¹ “Çalışıyorum, öyleyse varım” (Lat.).

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi SBF, serdalbahce@yahoo.com

** Prof. Dr., Akademisyen, ahasimkose@gmail.com

indirgenebilecek kadar kolay anlatılabilir. Çok katmanlı bu parçalanmışlığı tek bir düzeyle anlatma çabaları hiç kuşkusuz oldukça karikatürize ya da yanıltıcı bir analize yol açabilmektedir. Örneğin tüm toplumu sadece yönetenler/yönetilenler ikilemine sıkıştırmak “yönetme” ediminin içeriğini net olarak belirleyerek başlamakla mükelleftir.² Diğer taraftan tüm toplumu sadece toplumsal cinsiyet ölçeğinde bir ikileme yaslamak da kaçınılmaz bazı sorulara cevap vermek zorundadır. Toplumsal parçalanmışlığı dinsel bölünmeler üzerinden ya da ulusal bölünmüşlükler üzerinden açıklamaya çalışmak da mahiyeti tamamen değişik başka sorulara cevap aramayı gerektirecektir. Tek boyuta indirgenmiş tüm bu parçalanmışlık analizleri görünüşte aynı melanet hırkasını giymiştir. Aslında tümü de aynı sorunlardan mustarıptir. Üstelik bu sorunları hafife alıp geçmek ve gitmek de olası değildir.

Tüm bu analizler sadece ve sadece naif sosyal bilimcinin merakını doyuracak cevaplar üretmekten daha kifayetli bir zorunlu uğrağa uğramak zorundadırlar. Eninde sonunda tüm cevaplar siyasallaşmaya ve üstelik lanetli bir şekilde bir telos (erek) tanımlamaya mecburdurlar. Öyle ise baştan anlaşalım, hiçbir sosyal bilim bakış açısı ya da kuramı siyasallaşmaktan azade olmak gibi bir amaca sahip olamaz. Parçalanmışlığı içinde devinen toplumu betimleme çabası basit bir merakın ötesindedir çoğu kez. Bir amaç, hem de çok açık olmayan siyasal bir amaç içerir kaçınılmaz bir şekilde. Yukarıdaki boyutlardan herhangi birine iltihak etmiş biri, nirengi noktası olarak aldığı ikiliğin ya da parçalanmışlığı bir tarafını tutmaktadır. “Sivil toplumcu” liberal ya da yeni solcu mu? İçin için devletçi ceberrutluğa karşı “sivil toplum”un zaferini istemektedir. “Merkez-çevre” ikiliğinin azimkâr takipçisi ve dedektifi mi? Yıllardır sürdürdüğünü düşündüğü “Merkez”in keyfiyetine ve elitizmine karşı “Çevre”nin ona göre halkçı ve haklı tepkisinin yanındadır gizliden gizliye. “Burjuvazi – işçi sınıfı” ikiliği mi? Toplumu bu ikilik üzerinden anlatan ancak ikiliğin ilk kısmına destek veren var mıdır; bilinmez. Genellikle bu ikiliği açıklamanın özü olarak görenler ikiliğin ikinci kısmının yanındadırlar ve tüm toplum bilim analizlerinin başka mecralara kaçıştığı bu ortamda bu ikiliğe sahip çıkmak aynı zamanda bir nebze yalnızlaşmaktır.

Anekdotlar özellikle bolca kuramsal kelimeler içeren yazılarda yazının anlamsal bütünlüğünü bozan cıvıklıklar olarak görülebilirler; ancak yine de anlatılan kuramsal/tarihsel mevzunun kendini nasıl dışa vurduğunu göstermeleri açısından oldukça yardımcıdırlar. İki anekdotu aktarmak “sınıf” kavramının nasıl algılandığını iyi açıklayacaktır diye düşünüyoruz:

Bu satırların yazarları yıllar önce İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti’nin (İFMC) sürekli olarak düzenlediği İktisatçılar Haftası’na Türkiye Kapitalizminin sınıfsal dokusunu analiz etmeyi amaçlayan çalışmalarının sonuçlarını tebliğ olarak sunmak üzere davet edilmişlerdi. Oturumun yapısı

² Foucaultvari yönetsimsellik analizleri uzunca bir süredir oldukça gözdedir. Toplumu toplumsal içeriği boş yönetenler ile yönetilenler çerçevesinde algılamak moda olma niteliğini sürdürmektedir.

gereği yazarlara ek olarak bir kolaylaştırıcı ve tebliğin sunumundan sonra tebliğ üstüne görüşlerini aktaracak olan üç değerli yorumcu vardı. Oturumdaki yorumcular sırasıyla değerli dostumuz ve hocamız Prof. Dr. Abuzer Pınar, o zaman CHP İstanbul milletvekili, şimdi ise CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, ve o zaman Hak-İş Genel Başkanı ve sonra AKP milletvekili Salim Uslu idi. İşçi sendikası başkanı Salim Uslu konuşmasına, yanlış hatırlamıyorsak, “Tabii ki biz mevzuoya hocalarımızın kavramlarıyla bakmıyoruz” diyerek başlamıştı. Konuşması süresince Sayın Salim Uslu’nun mevzuoya hangi kavramlarla baktığını çıkaramasak da, toplumsal sınıfsal analizden pek de hazzetmediğini anlamıştık.

Bu satırların yazarlarından biri bu olaydan birkaç yıl sonra bir doktora tez savunmasına jüri üyesi olarak davet edilmişti. Tezin konusu Türkiye’nin sanayileşme tarihinden bir dönemdi. Doktora öğrencileri tez sunumunu bitirdikten sonra, o tezi sunduğu lanetli arenayı terk etmeden önce, adettendir, hocaların deruni sorularına, nasihatlerine ve eleştirilerine katlanmak zorundadırlar. Bu satırların yazarı da kendince yorum yapmaya başlamıştı: Özetle doktora öğrencisine, sanayide yatırım hadlerinin kâr payına, daha doğrusu katma değer içinde sermayedarın (işçi siyasallaştırıp “burjuvazi” demekten imtina etmişti oysa ki) ve işçi sınıfının (ürkütmemek için de “proletarya” kavramı tam ağızından çıkacakken onu yakalamış ve kursağına geri itmişti) görelî paylarına çok bağlı olduğunu, ancak tezde bu konularla ilgili hiçbir bahis olmadığını belirtmişti. Kurban olmaya hazır her türden koyun gibi beklemekte ve gelen her eleştiriye durumun baskısı altında evet demeye hazır çiçeği burnunda doktoralı yazarın eleştirisini kafasıyla onaylamakta ve sanki tezde gerekli yerleri hemen düzelterekmişçesine uzun uzun bir şeyler karalamaktayken, naçizane kurbanın tez danışmanı hemen atılıvermişti. Eleştiriye uygun bir düzeltme yapılabileceğini ancak metinde “sermayedar” veya “işçi sınıfının” payları kavramlarının yerine “sermaye” ve “emeğin” payları kavramlarının kullanılmasının daha hayırlı olacağını belirtmişti. Öyle ya; toplumsal sınıflar yerine üretim faktörleri! Böylece sevgili hocamız has bir iktisatçının göstermesi gereken hassasiyeti göstermiş ve öğrencisinin daha meslek hayatının başında münafık akımlar tarafından damgalanmasını engelleyivermişti. Hocamız “sınıf”tan kaçmış ve kaçınmıştı.

“Sınıf”tan Kaçış

Ellen Mekisns Wood’un 1986 tarihli *The Retreat From the Class* (Sınıftan Kaçış) başlıklı kitabı Batı Marksizmi ve batı solu içinde oldukça tartışma yaratmıştı (bkz. Wood, 1998). Wood kitabında Chantal Mouffe, Ernesto Laclau ve batı marksizminin diğer bazı önde gelen simalarının özellikle kitabın kaleme alındığı tarihe yakın dönemlerde yazdıklarında bir tür “sınıf”tan kaçma ve kaçınma eğiliminin baskın hale geldiğini vurgulamıştı. Wood bunu pek çok unsura bağlamaktadır ancak asli nedenlerden birinin hem batıda hem de dünyada sosyalizmin uğradığı yenilgiler olduğunu vurgular. Yenilgi solun bir bölümünde kullanılan kurama

ve kullanılan kavramlara yönelik karşı konulamaz bir şüphe doğurmuştu. Ancak bu süreçten nasibini alan tek kavram “sınıf” kavramı değildi, başka kavramlarda sürecin boğucu yenilgi psikozuna kurban oldu. Örneğin “emperyalizm”, “sömürü” ve hatta “kapitalizm”...Kavramlar tek tek sürgüne yollandılar. Bu kaçışlar aynı zamanda geri çekilmeleri de tesciller nitelikteydi. Örneğin Petras sınıf kavramından geri çekilmenin aslında “entelektüelin” geri çekilmesi anlamına gelebileceğini ima etmektedir (Petras, 1990).

Bunun etkisi sadece sol cenahta değil, karşı cenahta da ortaya çıktı. Sosyalizm ve Marksizm özellikle 1960’lar ve 1970’lerde akademik sosyal disiplinleri, sendikal söylemleri ve hatta sağ düşüncenin iletişim kanallarını baskı altına alma konusunda oldukça başarılıydı. Sosyalizmin kavramları akademinin tozlu koridorlarında, “sarı” olduğu düşünülen sendikaların resmi metinlerinde ve hatta soğuk savaş ürünü politikacıların demeçlerinde yankılanıyordu. Sosyalizm ve kavramları bir tür hegemonik unsura dönüşmüştü.³ Bu nedenle olsa gerek kavramlar her sosyal bilim disiplinine sızmış ve geniş bir kitle tarafından kullanılmaya başlanmıştı. Ancak “sınıf”tan kaçış çağının başlamasıyla birlikte mutlak anlamda bir ricat yaşandı. Bu geri çekilme iki kanaldan beslendi. Öncelikle solun bir kesimi kavramın “işsizliği” keşfetti. İkincisi de çok uzun bir süredir geri plana itilmiş ve utangaç bir şekilde ayakta kalmaya çalışan anti-sosyalist düşünce bir anda tüm sosyal bilimler ve sosyal söylemlerin ana yapısını ele geçirdi. Bu düşüncenin özü aslında sınıf kimliklerini aşındırmaya ve toplumsal bakış açısını toptan “sınıf”sızlatırmaya meyilliydi. Sınıfsal yapının tepesinde oturan sınıf açısından en akılcı olan da sınıfsal eşitsizlikleri sürekli olarak yeniden üreten sosyo-ekonomik sistemin sınıfsal özünü kalın bir sis perdesinin ardına itmektir. Burjuvazi kendisiyle birlikte tüm sınıfların varoluşunu reddederek görünüşte şansları eşit bireylerden oluşan bir toplum kurguladı. Var olan niteliksel farklar görünmez oldu; görünmezlik şalının arkasına itilemeyenler de geçici fenomenler olarak algılandılar.

Bu iki gelişme birbirini besledi ve ortaya şekilsiz, karikatürize toplum kuramları sökün etti. Ancak tüm bu toplum kuramları, var olanı açıklama konusunda yetersizlikleri bir yana, siyasallaştıklarında karıncayı bile incitmeyecek kifayetsiz taktik ve stratejilere yol açtılar. Sınıftan kaçış hızlandıkça ortaya bir boşluk çıktı. Politik boşluk ise doğası gereği derhal doldurulacak bir boşluktur. Kültüralizm, kimlik siyaseti, radikal demokrasi söylemleri ve başka her türden söylem sınıfsal siyasetin boşalttığı yeri doldurdu.⁴ Sistem karşıtı hareketler bandosu ve tüm bu alternatif siyasi hatlar toplumsal sınıftan soyundukça sermaye birikiminin son 30-40 yıldır izlediği hat tümüyle sürtünmesiz düzleme dönüştü; muhalefetin odağı bölüşüm, örgütlenme ve sosyalizmden kimliği ve içi boş bir kamusalığı

3 Hill vd. Batı akademisi içinde Marksizmin 1960’lar ve 1970’lerde oldukça gözde ve moda olduğunu belirtiyorlar (Hill vd, 2002).

4 Neil Smith kimlik siyasetine kayışın altında özellikle 20. Yüzyılın son dönemlerinde gelişmiş kapitalist ekonomilerin yaşadıkları depreme benzer dönüşümlerin (artan göç, yoksulluk, tersine endüstrileşme, yeni emek modları...) yattığını hatırlatmaktadır (Smith, 2000: 1014).

korumaya kaydı.⁵ Oysa sermaye birikiminin izlediği hat –adına ne dersiniz deyin, yeni liberalizm, post-fordizm, risk toplumu, açık toplum ve tüm diğerleri – iki şeyi aynı anda yapıyordu; işçi sınıfının gücünü kırıkça toplumun kendisini piyasaya karşı korumasını da etkisizleştirmekteydi.

Devletin dönüşümü ise emekçi sınıfların çevresindeki son korunma barınaklarının da ele geçirilmesi ve yok edilmesi sonucunu doğurdu. Böylece direniş gücü iyice azalan ve her türden kamusal destek mekanizmasından yoksun kalan emekçiler ve emekçileşmeye yakın olanlar piyasanın hiç de insafli olmayan dinamikleriyle baş başa kaldılar. Bu korunaksızlık ve örgütsüzlük hiç kuşkusuz anayasal ve siyasal eşitlik hülyalarının gideremeyeceği derecede kırgınlık ve vurdumduymazlık yarattı. Burjuvazinin kendi tarihsel vaatlerinden vaz geçtiği bu ortamda bu kitlenin burjuvazinin bile terk ettiği mevzilere sadık kalması beklenemezdi. Böylece kapitalist alem karşı konulmaz bir gericiliğe teslim oldu. Kültürel hayatın, kimlik haklarının, laikliğin, demokratik siyasetin yüksek ilkelerinin ve başka her türden ulvi siyasi mevzinin korunması çabaları açılan Pandora'nın kutusundan sökün eden gericilik karşısında çaresizleşti. İşçi sınıfı durdu, ilerleme durdu. Bu kadar basit ve bu kadar sarih.

Sınıfların Karşılıklı Varoluşu ve Türkiye İşçi Sınıfının Boyutu

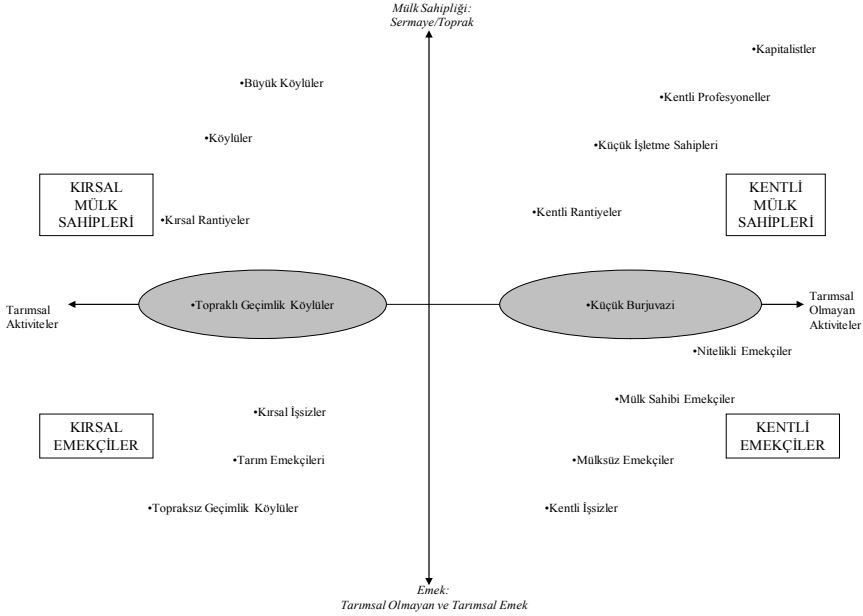
Ancak Batılı Marksistlerin düştüğü hataya düşmeyelim; işçi sınıfının kuşatılmışlığı ve kendisine biçilen tarihsel misyonun yakınına bile yaklaşamayışı onun yokluğuna ya da tarihsel misyonunu bitirdiğine delalet etmez. Sürekli vurgulanmalıdır; işçi sınıfı potansiyel olarak devrimcidir, çok az devrimci görüldüğü dönemlerde bile genleri sisteme karşı yıkıcı bir potansiyeli barındırmaktadır. Gündelik yaşamında ve siyasal tavırlarında ondan beklentilerin çok uzağında bir manzara arz edebilir; toplumun geride kalan kesimleri ciddi sıkıntılardan geçerken çok da sesini çıkarmayabilir. Katlanmaya veya tevekküle yatkın görünebilir. Ancak tarihsel olarak ilericilik atfettiğimiz ne var ise (demokratik haklar, düşünce özgürlüğü, sosyalizm...) harcında o vardır. Bunu vurgulamak kuyrukçu “ouvrierism” (uvriyerizm, işçilik) gibi mi görünüyor; varsın olsun.

Sırf bu nedenlerle onun var olduğunu kanıtlamak için bilinç düzeyi ve gündelik yaşamın ötesine bakmalıyız. Bu çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye işçi sınıfının ne kadar “var” olduğu analiz edilecektir. Aslına bu yeni bir çaba da olmayacaktır. Yazarların yıllardır sürdürdükleri uzun erimli bir çabanın sonuçları ele alınacaktır (bkz. Bahçe vd. 2011; Köse ve Bahçe 2009a ve 2009b).

Öncelikle tüm sınıf analizlerinde yapılan bir vurguyla başlayalım; tek başına bir sınıfı analiz etmek nafi bir çabadır çünkü toplumsal sınıf ilişkisel bir kategoridir. Daha başka bir ifadeyle, bir toplumsal sınıf, sınıflı bir toplumda, tek başına var olamaz; başka sınıflarla birlikte ve onlara karşı var olur. Bu nedenle bir sınıfın

5 Sınıf çalışmalarının gözden düşüşüne yönelik ciddi tespitler var. Örneğin Chibber Güney Asya ile ilgili akademik çalışmalarda toplumsal sınıf boyutunun giderek unutulduğunu vurgulamaktadır (Chibber, 2006).

varlığının ve boyutlarının analizi tüm toplumsal sınıfsal dokunun analizi ile mümkündür. Tüm toplumsal sınıfsal dokunun analizi ise kaçınılmaz bir şekilde sınıfları karşılıklı olarak hangi kritere göre tanımlamalıyız sorusuyla cebelleşmek zorundadır. Batı menşeli sosyoloji bu soruya cevap olarak birbirinden harika kurgular önermektedir; ancak bu kurgulardan her biri sorunun özünden kaçınma hastalığından muzdariptir.⁶ Özü üretim ilişkileri dinamiğidir. Bu özsel dinamiği tercih etmek bizi aşağıdaki şemaya götürmektedir.

Görüldüğü gibi Türkiye kapitalizminin toplumsal sınıfsal dokusu iki boyutlu, iki eksenli bir yapı oluşturmaktadır. Dikey eksen toplumun mülk/sermaye sahibi sınıflarla emekçi sınıflar arasındaki parçalanmışlığı göstermektedir. Bu eksen "üretim ilişkileri" eksenine denilebilir. Yatay eksen ise toplumun tarımsal olan ve olmayan aktiviteler etrafındaki parçalanmışlığı resmetmektedir. Görüldüğü gibi bu şematizasyon hane düzeyindedir. Biz daha önceki çalışmalarımızda anlattığımız gibi bu şemayı görgül olarak Hanehalkı Bütçe Anketlerinden (HHBAlardan) türettik.⁷ Ancak hane düzeyindeki sınıfsal kimlikler hane üyelerinin bireysel sınıfsal kimliklerinden türetilmiştir. Dolayısıyla önce birey düzeyinde sınıfsal kimlikleri elde ettik. Daha sonra hane düzeyindeki sınıfsal kimliklere ulaştık. Şimdi bazı sonuçları verebiliriz.

6 Grusky ve Sørensen özellikle Anglo-Sakson sosyolojisinde "sınıf" kavramının nasıl gözden düşüğünü ve kavramın yeni tanımlamalarını çok iyi özetlemişlerdir (Grusky ve Sørensen, 1998).

7 Bu konuda bkz. Bahçe vd., 2011 ve Bahçe ve Köse, 2017.

Tablo 1: Hane Düzeyinde Sınıfsal Dağılım (Bin Hane)

	2007 ^a	2011	2012	2014
<i>Kentli Mülk Sahibi Sınıflar</i>	1949	1853	1601	1709
Kapitalistler	1139	908	1008	1061
Kentli Profesyoneller	39	63	74	134
Küçük İşletme Sahipleri	771	882	519	515
<i>Küçük Burjuvazi</i>	1099	1114	1685	1705
<i>Kırsal Mülk Sahipleri</i>	545	545	460	420
Büyük Köylüler	263	359	284	113
Köylüler	282	187	176	308
<i>Topraklı Geçimlik Köylüler</i>	750	1124	1292	986
<i>Tüm Emekçiler</i>	10705	12330	12593	13313
Nitelikli emekçiler	1179	1979	2059	2553
Emekçiler	5640	5252	5173	5207
Mülsüz Emekçiler	2642	3464	3713	3672
İşsizler	763	1034	1043	1429
Tarım Emekçileri	254	349	309	296
Topraksız Geç. Köylü	227	252	296	157
<i>Rantiyeler</i>	58	101	111	146
<i>Çalışmayan</i>	339	444	495	812
<i>Emekli</i>	1895	1800	1814	2280
<i>Toplam</i>	17338	19312	20051	21372

Not: Hanehalkı Bütçe Anketlerinden (HHBA) türetilmiştir. a 2007 yılındaki HHBA ile 2012 ve sonrasındaki HHBAlarda bazı soru farklılıkları vardır. Bu nedenle 2011 ile birlikte sadece "Kapitalistler" "Nitelikli Emekçiler", "Küçük Burjuvazi" ve "Küçük İşletme Sahipleri" kategorilerinde kısmi değişiklikler içeren yeni bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu nedenle adı geçen sınıflar için 2007 ile sonrasını karşılaştırırken dikkatli olmak gerekiyor. Bu konuda bkz. Bahçe vd. (2017).

Görüldüğü gibi 2007'de emekçi hane sayısı 10.705.000 iken bu sayı 2013'de 13.313.000'e yükselmiştir. Aynı süre içinde mülsüz emekçi hanelerin sayısı yaklaşık 1 milyon civarında artmıştır. İşsiz hanelerin sayısı ise 2017'de 763 binden 2013'de 1.469.000'a yükselmiştir. Buradaki artışın önemli bir kaynağı hiç kuşkusuz köylülükteki erimedir. Burada analizin zaman boyutu 2007 ile sınırlandırılmıştır. 2002 yılında topraklı geçimlik köylüler ile kırsal mülk sahiplerinin toplam sayısı 2 milyon 400 bin civarındadır. Oysa aynı toplam 2013 yılında yaklaşık 1 milyon 400 bin civarındadır.

Bu rakamları bir de yüzde cinsinde ifade etmek gerekiyor. Tablo 2 sadece çalışan hanelerin sınıfsal dökümünü vermektedir. 2013 yılında çalışan haneler içinde tüm işçi sınıfının payı yüzde 73, 42' e ulaşmıştır. Kısacası çalışan her 10 haneden 3'ü emekçi hanesidir. Buna bir de emekçileşmenin sınırında olan küçük burjuvazi ve topraklı geçimlik köylüleri eklersek toplam yüzde 89'a yaklaşmaktadır.

Tablo 2: Hane Düzeyinde Çalışan Hanelerin Sınıfsal Dağılımı (%)

	2007	2011	2012	2014
Kentli Mülk Sahibi Sınıflar	12.95	10.92	9.08	9.42
Kapitalistler	7.57	5.35	5.72	5.85
Kentli Profesyoneller	0.26	0.37	0.42	0.74
Küçük İşletme Sahipleri	5.12	5.20	2.94	2.84
Küçük Burjuvazi	7.30	6.57	9.56	9.40
Kırsal Mülk Sahipleri	3.62	3.21	2.61	2.32
Büyük Köylüler	1.75	2.12	1.61	0.62
Köylüler	1.87	1.10	1.00	1.70
Topraklı Geçimlik Köylüler	4.98	6.63	7.33	5.44
Tüm Emekçiler	71.14	72.67	71.43	73.42
Nitelikli emekçiler	7.83	11.66	11.68	14.08
Emekçiler	37.48	30.96	29.34	28.72
Mülksüz Emekçiler	17.56	20.42	21.06	20.25
İşsizler	5.07	6.09	5.92	7.88
Tarım Emekçileri	1.69	2.06	1.75	1.63
Topraksız Geç. Köylü	1.51	1.49	1.68	0.87

Not: Tablo 1'den türetilmiştir.

Ancak buraya kadar verilenler hane düzeyinde sınıfsal kimliklerin dağılımı ile ilgilidir. Ancak modern toplumda hane içindeki bireyler sınıfsal kimlik düzeyinde farklılık sergileyebilmektedir. Tablo 3 hane sınıfları içindeki emekçi birey sayısını ve hane başına ortalama emekçi sayısını vermektedir. Tablodaki emekçi birey sayıları işsizleri içermemektedir.

Tablo 3: Hane Sınıflarında Toplam ve Ortalama Emekçi Sayısı

	(Emekçi Sayısı (Bin Kişi			Hane Başına Ort. Emekçi Sayısı		
	2007	2012	2014	2007	2012	2014
Kapitalistler	375	313	415	0.33	0.31	0.39
Kentli Profesyoneller	5	36	55	0.12	0.49	0.41
Küçük İşletme Sahipleri	229	163	192	0.30	0.31	0.37
Küçük Burjuvalar	362	853	841	0.33	0.51	0.49
Nitelikli Emekçi	1661	2571	3868	1.41	1.25	1.52
Emekçi	7562	7360	7726	1.34	1.43	1.48
Mülksüz Emekçi	3462	5103	4989	1.31	1.37	1.36
Tarım Emekçisi	337	412	392	1.33	1.33	1.32
Total	13993	16812	18478	0.81	0.84	0.88

Kaynak: Hanehalkı Bütçe Anketlerinden türetilmiştir.

Öncelikle emekçi bireylerin ekserisinin yine emekçi haneler içinde buldukları anlaşılmaktadır. Örneğin 2014 yılında toplam 18,4 milyon emekçi bireyden 16,5 milyonu sadece emekçi içeren hanelerde yaşamaktadır. Diğer taraftan tablonun ikinci bölüm hane başına ortalama emekçi sayısını göstermektedir. Doğal olarak emekçi hanelerdeki oran diğerlerinin oranlarından kat be kat yüksektir. Üstelik tüm Türkiye için hane başına emekçi oranı da yükselmektedir.

Sonuç Yerine

Bazıları için işçi sınıfının ona biçilen tarihsel rolden çok uzakta görünmesi onun bir bütün olarak yokluğuna ya da özel tarihsel rolünü kaybettiğine işaret etmektedir. Bu türden analizler ne yazık ki bir toplumsal sınıfın varlığı ile ona biçilen tarihsel ereğe uygun bilincin varlığını birbirine karıştırmaktadırlar. Bilinç veya siyasal eylemlilik düzeyinden bakılırsa tüm kapitalist alemde burjuvaziden başka sınıf yoktur denilebilir. Örgütlenme, birlikte hareket etme, bir sınıf olarak kolektif bir vizyon belirleme ve buna uygun hareket etme; tüm bunlara kuşkusuz sadece burjuvazi sahip gibi görünmektedir. Geri kalanlar mı; onlar sınıf kimliğini kaybetmiş şekilsiz kitlelerdir. Burjuvazinin dünyevi sistemine, uhrevi sistemine ve dünya görüşüne bir ucundan karşı çıkmaya cüret edenlerin benliğine yerleşen bu türden düşünceler açıktır ki bir umutsuzluğun ve umarsızlığın işaretidir. Bu nedenle olsa gerek; bu karamsarlığa teslim olmuş olanlar son yıllarda en azından bir umar olur umuduyla köksüz ve çapsüz “orta sınıf” tezlerine yapıştılar. Demokratik ve laik burjuva ülkülerinin savunucusu artık burjuvazi değildi; uyusuk ve gericiliğe teslim olmuş işçi sınıfı hiç değildi. Adının önüne “yeni” sıfatını da eklemiş “orta sınıflar” hem liberal kamusalığın hem de demokratik temsili rejimin garantörü haline geldiler. Peki ama kimdi bu “orta sınıflar”? Doğrusunu isterseniz terimi yüklenenler de bu konuda net bir fikre sahip değiller ancak işçi sınıfının beyaz yakalı kesimlerinin de bu kesim içinden sayılması bir gelenek oldu. Böylece işçi sınıfının en eğitilmiş, en donanımlı ve en nitelikli katmanları bir anda işçi olmaktan kurtuluverdiler.

Toplumsal sınıf analizinin terk edilmesi her türden sosyal bilimi ve siyasal programı içeriği olmayan çocuksu söylemlere çevirmektedir. Yeni orta sınıf tezleri de bunu kanıtlamaktadır. Neyin ortası gerçekten? Başta söylediğimizi yeniden vurgularsak; toplumsal parçalanmışlığı ele alırken seçilen kırılma kriteri pek çok soruyu çağıracaktır. Örneğin eğer toplumların demokratik yakıtı bahsi geçen ancak ne olduğu tam olarak kestirilemeyen orta sınıflar ise ve üstelik bu orta sınıflar burjuvazinin tarihsel vaatlerini yüklenme konusunda giderek dozu artan bir siyasal bilince sahip oluyorlar ise nasıl oluyor da aynı sınıflar yükseldiği söylenen sağ/muhafazakâr baskıcı rejimlere de destek oluyorlar? Neden toplumsal parçalanmayı din, toplumsal cinsiyet ya da başka herhangi bir tür sosyal gruplaşma ölçüğünde gören hareketler gırla giden gericileşmeye dur diyemiyorlar? Genelde toplumsal sınıflar, özelde ise işçi sınıfı açısından bakmayan analiz-

ler tüm bu sorular karşısında cevapsız kalacaklardır. İçinde yaşadığımız dünya ne tek başına bir toplumsal cinsiyet, ne dinsel bir referans ne de başka bir sosyal grup vizyonu etrafında kurgulanmaktadır.

Bu dünya kurgulanırken elbette ki bu türden parçalanmışlıklar (kadın/erkek, dinsel grup/başka bir dinsel grup gibi) arızı yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu türden parçalanmışlıkları konu edinen siyasal hedeflerin önemsiz olduğunu iddia etmiyoruz, tam tersine bu türden parçalanmışlıkların giderilmesi ileri atılım için yolu açacaktır. Ancak sadece bu parçalanmışlıklar üzerinden tutturulan bir siyasi hat eninde sonunda özsel olarak bu dünyayı kendi vizyonuna göre şekillendiren sınıfın hegemonyasını ciddi anlamda sarsma konusunda nefessiz kalacaktır. Peki hangi sınıftır bu? Geldik aynı yere; burjuvazinin artık her türden gericiliği besleyen dünya görüşünün gerçekleşmesine sadece bahsedilen parçalanmışlıklar üzerinden karşı çıkma şansımız yoktur. Bu türden karşı çıkışlar belirlenen rotada giden gemiyi yolundan saptıramıyorlar bile. Geriye tek bir alternatif kalmaktadır; işçi sınıfının kuşatılmışlığını aşmanın yollarını aramak.

Kaynakça

- Bahçe, S., Günaydın, F. Y. ve Köse, A. H. (2011) "Türkiye'de Toplumsal Sınıf Haritaları: Sınıf Oluşumları ve Sınıf Hareketliliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma", *Bilsay Kuruç'a Armağan* (der. S. Şahinkaya ve İ. Ertuğrul), Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları No. 2011/1, 359-392.
- Bahçe, S., Eres, B. ve Köse, A. H. (2017) "Türkiye'de Sınıfsal Yapıda Dönüşüm, İşçileşme ve Bölüşüm", *Zor Zamanlarda Emek: Türkiye'de Çalışma Yaşamının Güncel Sorunları* (der. A. Makal ve A. Çelik) Ankara: İmge, 37-64.
- Bahçe, S. ve A.H.Köse (2017) "Social Classes and the Neo-Liberal Poverty Regime in Turkey, 2002–2011", *Journal of Contemporary Asia*, DOI 10.1080/00472336.2017.1325919.
- Chibber, V. (2006) "On the Decline of Class Analysis in South Asian Studies", *Critical Asian Studies*, 38, 4, 357-387.
- Grusky D. B. ve J.B. Sørensen (1998) "Can Class Analysis be Salvaged?", *American Journal of Sociology*, 103, 5, 1187-1234.
- Hill, D., Sanders, M. ve Hankin, T. (2002) "Marxism, Class Analysis and Post-Modernism", *Marxism Against Post-Modernism in Educational Theory* (der. D. Hill, P. McLaren, M. Cole ve G. Rikowski), 159-194.
- Köse A. H. ve S. Bahçe (2009a) "Yoksulluk" Yazının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek", *Praxis*, 19, 385-419.
- Köse A. H. ve S. Bahçe (2009b) "Hayırsever" Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, *AKP Kitabı* (der. İ. Uzgel ve B. Duru), Ankara: Phoenix Yayınevi, 492-509.
- Petras, J. (1990) "Retreat of the Intellectual", *Economic and Political Weekly*, 25, 38, 2143-2156.
- Smith, N. (2000) "What Happened to Class?", *Environment and Planning*, 32, 6, 1011-1032.
- Wood, E. M. (1998) *Retreat From Class: A New "True" Socialism*, Londra: Verso.